

Een verstikkende mantel van Cultuur

Kleist bij de Schaubühne, Hebbel bij Toneelgroep Amsterdam

De voorbije maanden zag Johan Thielemans twee voorstellingen van een technisch zeer hoog niveau. Zag hij het theater van de jaren negentig? 'Europa, Cultuur, Identiteit... voor vitaal theater is een andere verantwoording nodig.'

De opvoering van Kleists *Amphytrion* door de Berlijnse Schaubühne is een voorbeeld van klassiek theater. De sterregisseur Klaus Michael Grüber heeft de tekst van Kleist met zeer veel respect benaderd. Hij heeft van zijn acteurs gevraagd om de woorden subtiel en lijnzinnig op te zeggen. Daar het gaat om een paar van mijn geliefde spelers, zoals de aanminnelijke Jutta Lampe en de diepgravende Otto Sander, levert dat een recital op waarbij dank zij een bewonderenswaardige zeggingscultuur de tekst volledig tot zijn recht komt. Daarbij komt dat Grüber en zijn acteurs gewerkt hebben aan een moderne manier van zeggen, zodat hier de retorica vervangen is door een bijna fluisterend, intiem spreken. Het heeft een sterke muzikale kwaliteit, een indruk die nog versterkt wordt door het gebruik van een heel zachte zoemtoon, die als enige muzikale omlijsting door de hele vertoning klinkt.

Takje

Alles is verstillend. Het sobere decor van Gilles Aillaud bestaat hoofdzakelijk uit een draaitoneel, afgezoomd met een cyclorama. De draaischijf beweegt nauwelijks. Opdat het publiek elke verschuiving zou kunnen zien, heeft Grüber er een kleine tak op gelegd. In een lange dialoog tussen Alkmene en

Jupiter (gespeeld door Peter Simonischek) merk je aan dat takje, dat alles beweegt, maar dat Jupiter er voor zorgt dat hij, onbeweeglijk, centraal blijft, terwijl Alkmene, nauwelijks een stap verzettend, een reis rondom de god maakt. Al deze verstilde, bijna maniëristische virtuositeit wordt geplaatst tegenover de kluchtfiguur van de knecht Sosias, virtuoos vertolkt door Udo Samel. Op deze uiterste zorg, op deze ver doorgedreven eenvoud is niets aan te merken. De Schaubühne geeft een staaltje weg van volstrekt meesterschap. Je begrijpt waarom Loek Zonneveld of Wim van Gansbeke dit een perfecte vertoning noemen.

En toch, na afloop, als de magische betovering wegvalt, blijf ik met niets dan vragen zitten. Het gegeven van Kleist blijft mij vreemd: een vrouw, Alkmene, meent dat haar echtgenoot, Amphytrion, koning van Thebe, na een roemrijke veldslag bij haar terugkomt. Ze vergist zich, want het is Jupiter, die de gestalte van de echtgenoot heeft aangenomen, met wie ze de nacht doorbrengt. Het is de unieke liefdesnacht van Alkmene, met een goddelijke dimensie, en het begin van een komedie rond het verwisselen van personages. Natuurlijk komt de volgende morgen Amphytrion zelf thuis en begrijpt hij niet wat zijn vrouw zegt. Alkmene heeft van

de goddelijke liefde geproefd maar wil een trouwe echtgenote blijven. Verlaat zij de beperkte mens die haar man is? Neen, zij kiest voor de echtgenoot. Deze krijgt als smartegeld vanwege Jupiter de toezegging dat de zoon die geboren zal worden Herakles, de god-mens, zal zijn.

Iedereen is tevreden, verwarring opgelost, evenwicht hersteld. Alleen heeft Kleist voor een zeer verrassend einde gezorgd: als alles in de rechte plooi lijkt te zijn gevallen, spreekt Alkmene het laatste woord. Het is niet meer dan "Ach". In de produktie van Grüber is dit, dank zij de sterke persoonlijkheid van Jutta Lampe, het moment dat je nooit meer vergeet. Maar wat betekent het allemaal? En wat hebben wij met god-mensen te maken? Waarmee houdt men ons hier twee uur bezig? Het thema kan moeilijk anders geduid worden dan als de triomf van de conventie, een pleidooi voor de status quo (waarvan de ontoereikendheid af en toe blijkt uit een zucht en een ach, die verwijst naar het andere, dat verdrongen blijft). Daar Grüber voor de esthetiek van een theaterlijk strijkkwartet heeft gekozen, verdwijnt de menselijke dimensie en wordt over het thema, dat geheel ouderwets is, geen enkele vraag gesteld. Het esthetische is dan een verhulling, een strategie om de illusie van betekenis te wekken, terwijl het bemeubelde leegte is. Wat een meubels, dat wel, maar welk een leegte!

Verbijstering

In het kader van het Holland Festival had Toneelgroep Amsterdam Jürgen Gosch uitgenodigd om met het puik van de Nederlandse acteurs een uitzonderlijke produktie te maken. Merkwaardig genoeg had Gosch aanvankelijk gedacht om ook *Amphytrion* te doen, maar naderhand liet hij dit plan varen en kwam hij met het onbekende *Gyges en zijn Ring* (1854) van Friedrich Hebbel op de proppen.

Gosch leverde een merkwaardige voorstelling af. Gyges geldt als een onspeelbaar stuk. Gosch had het toch gedaan gekregen dat de ellenlange tekst voor het overgrote deel kon boeien. Je kon aan de prestaties van de acteurs aflezen dat hier intens gewerkt was. Gosch had het talent van mensen als Pierre Bokma of Catherine ten Bruggencate helemaal laten openbloeien en had van hen een controle op de uitdrukkingmiddelen verkregen die men bij Bokma in *Penthesilea* al kon vermoeden, en bij Ten Bruggencate soms kon merken in al de ongeloofwaardigheid die *Als Wij Doden Ontwaken* kenmerkte. (Beide produkties dit seizoen van Toneelgroep Amsterdam.) Bokma, in de rol van